

Київський
університет
імені Бориса
Грінченка

Uniwersytet
Mikołaja
Kopernika w
Toruniu

Мелітопольський
державний
педагогічний
університет імені
Б. Хмельницького

Уманський
державний
педагогічний
університет
імені П. Тичини

Consortium
scientifico-éducatif
international
Lucien Febvre

ДУ «Інститут
всесвітньої
історії
НАН України»

NAD WISŁĄ I DNIEMPREM

POLSKA I UKRAINA
W PRZESTRZENI
EUROPEJSKIEJ –
PRZESZŁOŚĆ I
TERAŻNIEJSZOŚĆ

НАД ВІСЛОЮ І ДНІПРОМ

ПОЛЬЩА І УКРАЇНА
В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ
ПЕРСПЕКТИВІ –
МИНУЛЕ
І СУЧАСНІСТЬ

2017
ТОМ 1

Торунь-Київ 2017

NAD WISŁĄ I DNIEPREM.

Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. Zbiór prac naukowych dedykowanych profesorowi Emilianowi Wiszce (1940-2014). – Toruń-Kijów: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre, 2017. – T.1. – 256 s.

REDAKTORY:

Ihor Sribnyak
Waldemar Rozynkowski

KOMITET NAUKOWY:

Andrij Kudryaczenco (przewodniczący)
Zbigniew Karpus
Maciej Krotofil
Michał Klimecki
Igor Kryvosheia
Iwan Monołatij
Oleksandr Reent
Waldemar Rezmer
Gennadij Nadтока
Vadym Rubel
Wolodymyr Troszczynski
Roksolana Dudar (sekretarz odpowiedzialny)
Marek Wagner
Wojciech Włodarkiewicz
Witalij Szczerbak

RECENZENCI:

Andrij Szapoval
Wasyl Yablonski

*Redakcja nie zawsze podziela poglądy
autorów publikowanych materiałów*

*Rekomendowała do druku Rada Naukowa
Wydziału Historyczno-Filozoficznego Uniwersytetu
Borysa Hrinchenki w Kijowie 16 marca 2017 r.
(protokół № 6)*

ISBN 966-638-126-5

Odpowiedzialność za wiarygodność faktów,
cytatów, nazwisk oraz innych danych ponoszą
autorzy publikacji

Adresa dla korespondencji

vsesvit963@gmail.com

НАД ВІСЛОЮ І ДНІПРОМ.

Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність. Збірник наукових праць на пошану професора Омеляна Вішки (1940-2014). – Торунь-Київ: Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Февра, 2017. – Т.1. – 256 с.

РЕДАКТОРИ

Ігор Срібняк
Вальдемар Розинковскі

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ

Андрій Кудряченко (голова)
Збігнєв Карпус
Мачей Кротофіл
Міхал Клімецький
Ігор Кривошея
Іван Монолатій
Олександр Реєнт
Вальдемар Резмер
Геннадій Надтока
Вадим Рубель
Володимир Трошинський
Роксолана Дудар (відповідальний секретар)
Марек Вагнер
Войцех Влодаркевіч
Віталій Щербак

РЕЦЕНЗЕНТИ:

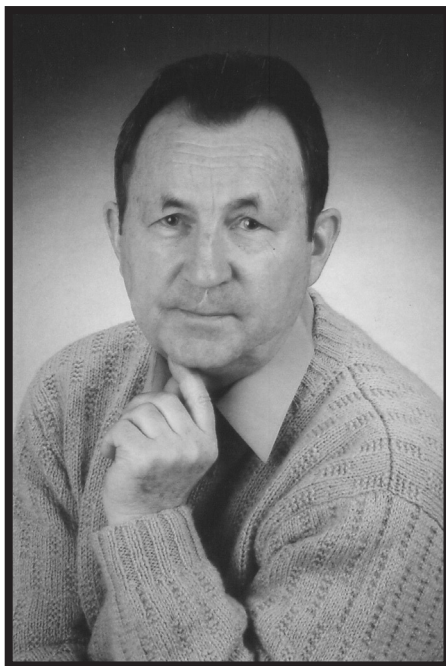
Андрій Шаповал
Василь Яблонський

*Редакція не завжди поділяє поглядів
авторів опублікованих матеріалів*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Історико-філософського факультету
Київського університету імені Бориса Грінченка
16 березня 2017 р. (протокол № 6)*

Відповідальність за правильність фактів
цитат, імен та інших даних
несе автор статті

Адреса для листування

ДОСКОНАЛІСТЬ ІСТОРИКА

(коротка згадка про Друга)

Людина щирої та відвертої вдачі, шкільний вчитель, університетський викладач, якого цінувало не одне покоління учнів та студентів м. Торуня; науковець, який своєю подвижницькою працею досяг найвищих академічних висот у Польщі та був визнаний в Україні; краєзнавець, який увічнив історію свого рідного села Журавці; перекладач, який робив ближчими науковців різних країн; організатор відбудови українського військового цвинтаря в Александрові-Куявському; українець, який завжди пам'ятав своє національне коріння – весь цей перелік далеко не вичерпує всіх сторін багатогранної особистості Омеляна Вішки.

Моя перша з ним зустріч відбулась далекого вже 1999 р. з нагоди проведення торуньським гуртом істориків (за ініціативою проф. Збігнева Карпуса) міжнародної наукової конференції в Тухолі, що була присвячена вивченню особливостей функціонування однойменного табору, через який у 1914-1922 рр. пройшли тисячі полонених. З огляду на наші спільні зацікавлення таборовою тематикою – наші розмови тоді могли тривати годинами.

Пам'ять закарбувала й пізніші наші зустрічі, бо спілкування з Омеляном Вішкою дарувало натхнення і бажання працювати *науково*. Його ретельність і готовність перевіряти навіть найдрібніші історичні факти задля досягнення істини – надзвичайно імпонувала та заохочувала кожного, хто з ним спілкувався. Без перебільшення – Омелян Вішка був справжнім істориком, який вбачав своєю дослідницькою місією якнайповніший добір та глибинний аналіз джерельного матеріалу, його критичне співставлення та перехресну перевірку суперечливих фактів.

Довгий час ми спілкувались у часі його побуту в Києві, коли Омелян Вішка збирав матеріали для написання своєї чергової праці про 6-ту Січову стрілецьку дивізію Армії УНР у ЦДАВО України. Здавалось, вік не мав жодної влади над ним, він не вагаючись перетинав кордони аби взяти участь у конференції, або поринути у вивчення артефактів; часом здавалось – що Омелян опанувала, за висловом французького філософа Жака Дерріда, «архівна лихоманка», настільки всеосяжним було його бажання пізнати історію за документальними свідченнями.

Але смерть неблаганна... Омелян Вішка скінчив свій земний шлях, але він залишив поважний слід в історичній науці, насамперед, завдяки своїм книжкам, які мають найвищий ґатунок. Пам'ять про нього завжди зігріватиме усіх тих, хто мав щастя бачити його щиросердну посмішку та відчув тепло його Душі.

Ігор Срібняк

ЗМІСТ

Ігор Срібняк ДОСКОНАЛІСТЬ ІСТОРИКА	3
--	---

Ольга Морозова УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧОСТІ ОМЕЛЯНА ВІШКИ	7
--	---

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВЗАЄМИНИ

Ігор Кривошея ОСВІТНІ «ПРОЕКТИ» ПОЛЬСЬКИХ АРИСТОКРАТІВ	12
ПОТОЦЬКИХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (XVIII – XIX СТОЛІТТЯ).....	12

Юлія Ярцун «ПАТРІОТИЧНИЙ ГАРДЕРОБ» ШЛЯХТИ КИЇВЩИНИ В СЕРЕДИНІ XIX СТОЛІТТЯ	19
--	----

Jaroslav Serednicki ZWYCIĘSTWO SZABLI UKRAIŃSKIEJ W BITWIE Z KAWALERJĄ BOLSZEWICKĄ NA PODOLU. WOJNA POLSKO-BOLSZEWICKA 1919-1921 r	23
---	----

Ігор Срібняк «ПОЧУТТЯ ВЕЛИКОГО ОBOB'ЯЗКУ, ПОКЛАДЕНОМУ НА ГЕНЕРАЛЬНИЙ ШТАБ БАТЬКІВЩИНОЮ...»: ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІЧНИХ КУРСІВ ШТАБНИХ СТАРШИН У ТАБОРІ КАЛІШ (ПОЛЬЩА) У 1921-1924 рр.....	24
---	----

Олена Гуменюк УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОЛЬЩІ: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ І ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ (1920 – 1939 рр.)	33
--	----

Віктор Гудзь, Віталій Гудзь ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬЩА НАПРИКІНЦІ XX СТОЛІТТЯ.....	40
--	----

Володимир Головченко УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ФОРМУВАННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ВЗАЄМИН У ДУСІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ПАРТНЕРСТВА	43
--	----

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Ярослав Попенко КОРОЛІВСЬКА РУМУНІЯ В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОЧАТОК ОКУПАЦІЇ БЕССАРАБІЇ	52
--	----

Мілана Срібняк «...ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ВЕСТИ УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ПРАЦЮ»: ДО ІСТОРІЇ ТЕАТРУ В ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) у 1916-1917 рр.....	61
---	----

Артур Бабенко ФІНАНСОВИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР В ЕМІГРАЦІЇ (1921-1923): ДЖЕРЕЛА НАДХОДЖЕНЬ ТА ОСНОВНІ СТАТТІ ВИДАТКІВ.....	65
--	----

Валерій Власенко МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ Й УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ НА БАЛКАНАХ.....	69
--	----

СОЦІУМ

Лідія Распутіна СКАРБИ З МОНЕТАМИ I–V СТОЛІТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я З ОСЕРЕДКАМИ АНТИЧНОСТІ.....	74
---	----

УКРАЇНСЬКІ МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОЛЬЩІ: ТИПОЛОГІЗАЦІЯ І ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ (1920 – 1939 рр.)

Тематика заснування, типологізації, особливостей діяльності українських молодіжних організацій в міжвоєнній Європі є актуальною для дослідження. В наукових працях сучасних українських та зарубіжних істориків мало уваги приділяється саме молодіжним організаціям за кордоном. Найчастіше, про молодь говориться в контексті всієї української міжвоєнної еміграції в Європі.

Найповніше у наукових роботах вітчизняних та зарубіжних істориків розкрито тему української еміграції у Чехословаччині у 1920 – 1939 рр. Однак, варто наголосити, що питання української військової, політичної, академічної та культурної еміграції у Польщі неодноразово піднімалося у наукових дослідженнях. Більшість з них опосередковано стосуються молодіжної тематики, однак дають можливість встановити причини появи та діяльності організацій молоді та визначити рівень їх взаємодії з іншими емігрантськими групами та товариствами та міжнародними молодіжними спільнотами. Зокрема, про культурно-освітню діяльність яка стала одним із чинників не тільки підвищення освітнього рівня військових Армії УНР, інтернованих в польських таборах, але і важливим фактором появи студентських, пластових та інших організацій в таборах наголошують українські та польські дослідники І. Срібняк, З. Карпус, А. Колянчук, З. Кисіль, К. Пашкевич та інші¹. Також про інтернованих військових Армії УНР як одне із джерел студентської еміграції зазначає О. Дуднік².

1 Срібняк І. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1919–1924 рр.) – К., 2000. – 324 с.; Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918–1924. – Toruń, 1997. – 209 s.; його ж. Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924. // Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność. – Toruń, 1996, – s. 455–464; Кисіль З. Українське воєнно-історичне товариство (1920 – 1939) // Український історичний журнал. – 2001. – №2. – С. 100–110; Kolańczuk A. Ukraińscy generałowie w Polsce. Emigranci polityczni w latach 1920–1939. – Przemyśl, 2009. – 283 s.; його ж. Żołnierze Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920–1924). // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń 1997. – s. 273–307; Paszkiewicz K. Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924. // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – s. 329–334.

2 Дуднік О. Студентство як основна складова української політичної еміграції у 20-ті рр. XX ст. // Наук. записки Ви-

окремі аспекти культурно-освітньої діяльності української еміграції, і зокрема, молоді у міжвоєнній Польщі піднімав у своїх працях А. Портнов³.

В польській історіографії відсутні спеціальні дослідження, присвячені українським молодіжним (найперше студентським) організаціям у 1920 – 1939 рр. Однак, питань форм та методів діяльності українських студентських організацій в контексті молодіжного руху у міжвоєнній Польщі, торкався, наприклад А. Пільх⁴, а про українські студентські корпорації писав П. Томашевські⁵. Також українську молодь у Польщі як частину всієї української еміграції розглядав О. Вішка⁶.

Це далеко не весь перелік вітчизняних та зарубіжних досліджень, які прямо чи опосередковано торкаються теми українських молодіжних організацій, їх видів та форм діяльності в Польщі в 1920 – 1939 рр. Однак, в даній статті представлена спроба на основі попередніх напрацювань та широкої джерельної бази встановити типологізацію та охарактеризувати основні форми діяльності українських молодіжних організацій в міжвоєнній Польщі.

Щодо джерельної бази, то варто відзначити цінний матеріал студентських видань, наприклад: «Студентський голос» – пресовий орган Української студентської громади Варшави, який виходив наприкінці 1920-х – на почат-

ницького держ. пед. університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 4. – Вінниця, 2002. – С. 103–106; його ж. Український студентський рух у міжвоєнній Польщі та за її межами в контексті польсько-українських взаємовідносин. // Nad Wisłą a Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. – Toruń-Kijów, 2002. – № 1. – С. 206–218.

3 Портнов А. Культурне життя української еміграції в міжвоєнній Польщі (1921–1939) в освітленні польської історіографії // Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 114–119; його ж. Наука у вигнанні. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939). – Харків, 2008. – 256 с.

4 Pilch A. „Rzeczpospolita akademicka». Studenci i polityka. – Kraków, 1997. – 330 s.; його ж. Studenci Krkowa w Drugiej Rzeczypospolitej. – Kraków, 2004. – 423 s.

5 Tomaszewski P. Polskie korporacje akademickie w latach 1918–1939. – Toruń, 2011. – 516 s.

6 Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939, Toruń 2004. Wiszka E., „Dancigierzy» – działalność ukraińskich organizacji studenckich na Politechnice Gdańskiej w latach 1922 – 1933. // Rocznik Gdański. – Tom LX, zeszyt 1, 2000. – S. 63–70.

ку 1930-х років, або ж «Альманах українського студентського життя», виданий 1931 р. силами Української студентської громади Кракова та ін.

Натомість документи Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки містять інформацію про основні етапи, організаційне оформлення та діяльність студентських та пластових організацій в Польщі. Також слід звернути увагу на документи архіву Університету ім. Адама Міцкевича в Познані та архіву Ягеллонського університету в Кракові, присвячених заснуванню та діяльності українських організацій при цих університетах в міжвоєнний період.

Країнами перебування української молоді на еміграції були головним чином Чехословаччина (де завдяки сприятливим політичним обставинам та економічним умовам зосередилось чи не найбільше, за різними підрахунками до 5 тисяч молодих емігрантів протягом 1920 – 1939 років), а також Польщі, Німеччина, Австрія, Франція. Варто відзначити, що Польща протягом всього міжвоєнного двадцятиліття була важливим осередком для українців як із Наддніпрянщини, так із західноукраїнських земель. Значний відсоток серед них становила молодь.

Українська молодь в Польщі була представлена як колишніми військовими Армії Української Народної Республіки, інтернованими в таборах, так чисто академічною частиною (випускники середніх шкіл та гімназій, студенти, молоді науковці), тобто тими, хто не брав участь ні в Першій світовій війні, ні в національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. В першій половині 1920-х років переважну більшість серед молоді становили колишні військові, проте, вже наприкінці 1920-х років на початку 1930-х років основну масу молодих емігрантів представляли люди, не задіяні в військових та революційних подіях першої чверті ХХ століття, які були вимушені залишити Батьківщину з огляду на політичні умови та позбавлені можливості здобувати вищу освіту вдома¹.

Військові Армії УНР, інтернованої в польських таборах стали важливим підґрунтям для молодіжних (студентських, пластових) організацій як в Польщі, так і в інших країнах Європи. Так, уже взимку 1920–1921 рр. по таборах для інтернованих військ українських і по місцях оселення української цивільної еміграції повстають українські студентські громади². На-

прикінці 1921 р. кількість членів українських студентських громад у польських таборах становила понад 1 тис. чоловік³. Наприклад, за даними на липень 1921 р. в таборі в Ланцуті (одному з найбільших осередків інтернованої Армії УНР на території Польщі) студентська громада становила 56 членів, 45 з яких виявили бажання продовжувати навчання і мали для цього відповідні документи. Громада через Союз українських студентів-емігрантів в Польщі вживала заходи щодо влаштування цих студентів на навчання до вищих навчальних закладів Варшави, Кракова, Познані⁴. Або, зокрема, в таборі у Стшалкові в 1921 р. була заснована та діяла Українська студентська громада, мета якої полягала у «вихованні наукових кадрів української інтелігенції, що перебуває в таборі, а також організації каси взаємодопомоги студентам»⁵. Форми діяльності: лекції, реферати, дискусії, видання часописів і брошур, виставки, концерти, вечірки тощо⁶.

Окрім студентських громад, в таборах набуває поширення спортивно-патріотичний рух, який проявився у пластових організаціях. В таборі в Щипіорно була заснована Школа українських пластунів. Крім викладання обов'язкових предметів (праці в майстернях і на городі, природознавства) окрема увага приділялась фізичному вихованню. Почавши з військових спортивних вправ у школі, пластуни перейшли до т. зв. «американського спорту», для чого приїхав спеціальний інструктор, а спортивне приладдя надіслала добродійна місія – УМСА (Товариство Американської Християнської Молоді), вона ж розробила спеціальну спортивну програму, до якої входили: гімнастика, масові ігри, складні ігри (волейбол, баскетбол, бейсбол, футбол), бокс, легка атлетика та ін. Через два місяці після початку занять пластуни школи успішно змагалися з учнями польських шкіл⁷.

Освітні товариства, студентські громади, спортивно-патріотичні гуртки в таборах інтернування стали основою для молодіжних (головним чином студентських) організацій не тільки Польщі, але й інших європейських країн, де протягом міжвоєнного двадцятиліття перебували наші емігранти. Головне ж

Львів, ф. 399, оп. 1, спр. 89, арк. 9.

3 Гуменюк О. Шлях емігранта: від воїна до студента // Наше слово. – № 7. – Варшава, 14 лютого 2016 р. – С.9.

4 Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ), ф. 15, оп. 1, спр. 71, арк. 96.

5 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.3524, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

6 Вішка Е. Українська студентська громада в Варшаві (1921–1939) // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, pod red. S. Kozaka. – Z. 13–14. – Warszawa 2002. – S. 172.

7 Пап-Пугач С. Пластовий альманах. – Рим, 1976. – С. 110.

1 Гуменюк О. Джерела формування та характерні особливості української студентської міжвоєнної еміграції в Польщі // Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки. – К., 2013. – Вип. 2. – С. 88–90.

2 Центральний державний історичний архів України, м.

завдання «таборових» студентських громад на початку 1920-х років полягало у всебічній допомозі бажаючим вступити до вищих навчальних закладів. Заради виконання цієї місії студентські громади активно співпрацювали як з українськими урядовими органами на еміграції, так і з польською владою¹.

Організаційне становлення українського молодіжного руху в Польщі відбувалось на початку 1920-х років. Важливими кроками в цьому напрямі стали з'їзди представників студентських громад у 1921–1922 рр. (всього проведено п'ять з'їздів). Саме тоді були розроблені та затверджені механізми вступу всіх бажаючих інтернованих військових до вищих навчальних закладів.

Отже, з метою вироблення основних положень академічної праці в Польщі, її форм та методів, а також заснування керуючого представницького органу – 20–23 червня 1921 р. у Варшаві відбувся з'їзд представників всіх студентських громад. На ньому засновано Союз українських студентських громад у Польщі і вибрано Головну Управу Союзу².

Вирішальне значення мали два останні з'їзди. Так, на четвертому з'їзді (29 квітня – 5 травня 1922 р.) делегати постановили: таборів громади, як організації перехідного типу мали вже достатньо часу, щоб забезпечити переїзд усіх своїх членів до академічних центрів. Ухвалено рішення, що до наступного академічного року вони підлягають цілковитій ліквідації шляхом переходу їх членів до безпосередньої академічної праці³.

На початку 1922 р. щораз більшого впливу набувають українські студентські громади Варшави і Кракова, які уже пройшли стадію організаційного становлення. Учасники з'їзду постановили, що подальша діяльність цих громад повинна зазнати якісних змін, а саме: перейти від т.зв. «етапового» характеру, місця тимчасового перебування для студентів, що виїжджають до інших країн, до забезпечення повноцінного функціонування всіх сфер організації на принципах академізму⁴.

Крім того, протягом останніх двох з'їздів було узгоджено статут та визначено форми і методи діяльності Союзу українських студентів-емігрантів у Польщі.

Отже, студіююча молодь стала рушійною силою молодіжного руху міжвоєнної Польщі.

1 Gumeniuk O. Kulturalno-oświatowa działalność w obozach internowanych w Polsce w kontekście ukraińskiej studenckiej emigracji // Historia i Polityka. – № 11. – Toruń, 2014. – S. 122–123.

2 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.269, оп.1, спр.517, арк.110.

3 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 136.

4 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 137.

Найбільшими осередками, де навчалися українці були Варшава, Краків, Познань. Саме в цих містах повстали багатофункціональні українські студентські громади (УСГ) з численними секціями та окремими гуртками, а уже наприкінці 1920-х років корпорації. Завдання УСГ – допомога своїм членам (матеріальна, юридична, у навчанні тощо), широка культурно-просвітня діяльність. Головний їх принцип діяльності – аполітичність. Крім того, декларувалось невторчання у справи польського студентства та не допускалася членами УСГ підтримка жодної політичної сили.

Варшава протягом міжвоєнного періоду була важливим центром для української студіюючої молоді. Тому Українська студентська громада у польській столиці, заснована 15 березня 1921 р., стала однією із центральних організацій української молоді не лише в Польщі, але і в Європі. Про її роль зазначалось на сторінках студентської преси: «український студент може цілком загубитись серед чужинецького загалу, може підпасти під чужі впливи. Обов'язком нашим є зробити цікавим і вартісним життя Громади, створити в ній щось таке, щоби притягало і об'єднувало українське студентство, не даючи їм танути серед моря чужинців. На зовні ми повинні виказуватися як найбільшою працею, маніфестуватися перед чужинцями нашими національно-культурними здобутками й пропагувати наші національні ідеї і стремління. Те, що у Варшаві перебуває значна кількість студентів різних національностей (білоруси, болгар, німці) улегче це завдання⁵».

Засновником Громади був Тиміш Олесіюк – один із лідерів українського студентського руху міжвоєнної Європи⁶. Серед її очільників було чимало в подальшому визначних діячів, зокрема, художник Петро Мегик, або ж Микола Ливицький – третій Президент Державного Центру УНР в екзилі (1967 – 1989).

Влітку 1921 р. УСГ у Варшаві у своєму складі нараховувала 83 особи, протягом року Громада досягла максимуму – 148 членів⁷. Таке різке чисельне зростання пояснюється тим, що на початку 1920-х років УСГ у Варшаві виконувала функцію «етапного пункту», через який проходили українські студенти по дорозі з таборів далі на захід (найчастіше до Чехословаччини). УСГ організувала та всіляко допомагала українській молоді, що виїжджала

5 Звіт з діяльності Української Студентської Громади у Варшаві за академічний рік 1926–1927 // Студентський вісник. – Прага, 1927. – Ч. 10/12. – С. 38.

6 Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. – Toruń 2004, - s. 208.

7 ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 73, арк. 22.

до країн Європи на навчання. Надалі кількісний склад УСГ коливався в межах 100 чоловік.

При варшавській УСГ діяли численні гуртки: медичний, правничий, математичний, природничий, агрономічний, лісників, артистично-малярський, економістів, гурток студенток, хор, драматичний гурток¹ тощо. Протягом нетривалого часу наприкінці 1920-х – початку 1930-х виходив офіційний орган Громади – «Студентський голос»².

Часто влаштовувались вечори, присвячені пам'ятним датам в історії України та з нагоди свят (Щедрий Вечір, андріївські вечорниці, відзначення річниць Громади), на які запрошували гостей, в основному із студентського загалу Варшави³.

Гарною традицією УСГ в Варшаві став репрезентаційний національний концерт-бал. Протягом міжвоєнного періоду українське громадянство раз на рік (переважно в лютому) збиралось на концерт-бал, організований УСГ для того «щоб забувши про турботи сірого щоденного життя, відпочити душею, а також засвідчити, що й нам не чужі звичаї і традиції культурного світу»⁴. На подібному заході була присутня не тільки українська громадськість, а й також поляки та іноземці.

Студентське життя Варшави не було монолітним. Аполітична УСГ за декілька років існування перестала влаштовувати частину своїх членів. І 1928 р. дійшло до того, що частина діячів Громади (М. Ливицький, Ю. Косач, Є. Чехович) заснували Об'єднання українських націоналістів-державників, яке стало предтечею українських корпорацій у Варшаві. До серйозного розколу в лавах українських студентів польської столиці не дійшло⁵. УСГ і надалі залишалась однією із центральних організацій українського студентства в Європі аж до ліквідації у 1939 р.

Краків протягом міжвоєнного періоду також стає центром українського молодіжного життя. Тут українські студенти гуртувались навколо так званої Громади ще починаючи з 1919 р. Протягом 1923 – 1924 рр., коли більш гостро постає питання про українські високі школи у Львові, частина студентів зневівшись в позитив-

ному вирішенні цієї проблеми, вписується на навчання до польських вищих навчальних закладів, зокрема, і до краківських. Зі значним збільшенням кількості українських студентів на польських вищах, виникає потреба заснування української студентської організації.

29 жовтня 1924 р. на зборах студенти, в основному Ягеллонського університету, офіційно заснували Українську студентську громаду (1924 р. вдалося затвердити статут організації, яка діяла ще від 1919 р.). Завдання новоутвореної УСГ полягали в наступному: організувати українських студентів в Кракові, забезпечувати матеріальну допомогу членам товариства, заступати їх інтереси перед владою університету, презентувати українське студентство в Кракові перед українським громадянством та своїми і іноземними студентськими організаціями тощо⁶. Тобто Громада виконувала функції загальностудентської організації, де одну з головних ролей відігравала допомога своїм членам (матеріальна, юридична, освітня), а також велике значення мала культурно-освітня робота. Кожного тижня відбувались збори членів УСГ, де вирішувались питання діяльності організації, зачитувались реферати, обговорювались питання соціально-економічного та культурного розвитку України.

Коли у 1925 р. до Ягеллонського університету на навчання приїхало 100 студентів із західноукраїнських земель, настав новий період у роботі УСГ. На 1925 р. у складі Громади нараховувалось 375 членів⁷. На основі культурно-освітнього відділу утворено 10 секцій: математично-природнична, географічна, технічна, історична, соціологічна, господарсько-кооперативна, студенток, пластова, спортивна, літературна⁸. В подальшому кількість секцій зростає до 13 (наприкінці 1920-х років)⁹. Така структурна перебудова УСГ і сприяла активізації роботи її членів, оскільки об'єднувала людей за інтересами.

Окремо варто зупинитись на пластовому напрямі УСГ Кракова. Тут на початку 1930-х років існував пластовий курінь ім. 22-го січня (або досить часто в документах зустрічається назва пластова секція¹⁰) при Українській студентській громаді. Курінь діяв як туристично-краєзнавча секція Пласту, на чолі якого був в подальшому відомий діяч Організації українських націоналістів (ОУН) – М. Климишин.

1 Gumeniuk O. Działalność kulturalno-oświatowa studentów ukraińskich w Polsce w latach 1920–1939 // *Przestrzeń kulturowa słowian*. – Tom II. – Lublin, 2013. – S. 201.

2 Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920 – 1939. – Toruń 2004, - s. 210 – 211.

3 З життя українського студентства // *Студентський вісник*. – Прага, 1926. – Ч. 2. – С. 26.

ЦДАВО України, ф. 3571, оп. 1, спр. 37, арк. 138.

4 ЦДАВО України, ф. 3571, оп. 1, спр. 40, арк. 186.

5 Гумениук О. Підґрунтя організованого студентства в Польщі // *Наше слово*. – № 23. – Варшава, 5 червня 2016. – С. 9.

6 Бажанський М. Товариство Українська студентська громада // *Альманах українського студентського життя в Кракові*. – Краків, 1931 – С. 60–61.

7 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 651, арк. 26.

8 З життя українського студентства // *Студентський вісник*. – Ч. 3. – Прага, 1928. – С.24–25.

9 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 651, арк. 29.

10 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 957, арк. 48.

Після заборони Пласту польською владою в 1933 р. значна частина членів куреня перейшли до ОУН. Із звітів про діяльність Української студентської громади в Кракові за 1938 р. бачимо, що секція туристично-краєзнавча при Громаді продовжує діяти, але вже без проведення характерної пластової роботи¹.

Та незважаючи на інтенсифікацію діяльності та чисельне зростання членів УСГ, не вдалось уникнути розколу і в лавах цієї організації. Наприкінці 1920-х років, так само як і в Варшаві, частина членів УСГ була незадоволена аполітичністю Громади. Так, у другій половині 1920-х років у Кракові з'являються перші українські студентські корпорації «Сян», «Пролом», «Чорноморе»². Разом з тим, не відбувалось масового виходу студентства із лав УСГ. Увійшовши до складу корпорацій чи інших організацій, більшість не полишало членства в Громаді. Просто тепер бажаючи долучитись до політичної сфери, отримали змогу це зробити в новоутворених організаціях, не пориваючи зв'язки із УСГ. Громада в Кракові проіснувала до початку Другої світової війни.

Познань стала ще одним центром українського молодіжного руху у міжвоєнний період. Серед нашого студентства найбільше тут було вихідців із західноукраїнських земель, однак і представників Наддніпрянщини також вистачало. Не дивлячись на це, конфліктів в студентському середовищі не було.

1921 р. українські студенти Познанського університету заснували Українську студентську громаду. Більшість членів Громади становили студенти-медики, оскільки саме на медичному факультеті навчалось найбільше українців. Серед членів УСГ в Познані було чимало відомих в подальшому діячів. Так, у списках УСГ за 1926 р. значиться ім'я Юрія Липи³.

Кількість членів УСГ протягом міжвоєнного періоду коливалась в межах 60 – 80 чоловік. За даними на 1927/28 академічний рік УСГ в Познані об'єднувала 60 чоловік⁴, а на 1928/29 академічний рік уже – 72 члени⁵. А форми діяльності були подібні до варшавської та краківської громад. Крім допомогової функції, велике значення надавалось культурно-освітній сфері. Особлива увага приділялась святкуванню національних та релігійних свят, роковин, важливих подій в історії Укра-

їни, організовували лекції, вечори для членів Громади та гостей⁶.

В Познані у другій половині 1920-х років набуває більшої популярності корпораційний рух, постає 1927 р. корпорація українських студентів «Чорноморе». Поява корпорацій не призвела до занепаду УСГ в Познані. Члени УСГ входили також до складу корпорацій. А Громада продовжувала надавати матеріальну, юридичну та освітню допомогу та проводити культурно-освітні акції до початку Другої світової війни.

Друга половина 1920-х років стала часом посилення ідеологічних течій в молодіжному середовищі. Особливо помітно це було на прикладі студентських корпорацій. Якщо українські студентські громади виконували роль об'єднуючого фактора в студентському середовищі та надавали всебічну допомогу своїм членам. Натомість, з появою у другій половині 1920-х років корпорацій український студентський рух набуває ідеологічного забарвлення. Корпорації виникли на протигагу аполітичним студентським громадам, як вияв націоналістичних прагнень української молоді. Хоча поштовх їх появи надав загальноєвропейський студентський корпорантський рух, проте українські корпорації не стали копією польських чи німецьких організацій, а створили власну самобутню субкультуру.

Корпорації – ідеологічні студентські товариства з обмеженою кількістю членів для плекання патріотизму, відваги й дисципліни у своїх членів. На першому місці було патріотичне виховання молоді та особлива увага приділялась ідеологічній складовій. Так, в статуті познанської корпорації «Чорноморе» зазначалось: «корпорація є організацією виховною на засадах карності і ієрархії, братерства і товариського такту, а zarazом є організацією ідеологічною, бо прийняла одну ідеологію, її uznala за свою і на її принципах виховуємо своїх членів⁷». У фокусі корпорацій перебували студенти, яким відводилась роль рушійної сили нації: «через оздоровлення і оживлення відносин серед нас самих як Корпорацій, через духовний вплив на місцеві низові організації маємо впливати на кращий розвій і осягнення нашого студентства⁸» – говорилося у відозві управи корпорації «Чорноморе» в Гданську. Кожна корпорація мала власні барви у одязі та гасло.

Міцність корпорацій полягала в особливостях організації та відносинах між їх членами, що базувалась на ієрархії та карності. В дійсні члени – лицарі, обиралися люди, які

1 Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygnatura 793, s. 97.

2 Pilch A. Studenci Krakowa w Drugiej Rzeczypospolitej. – Kraków, 2004. – S. 146 – 147.

3 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 651, арк. 49.

4 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 651, арк. 69.

5 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 651, арк. 71.

6 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 651, арк. 69.

7 ЦДАВО України, ф. 3980, оп. 1, спр. 1, арк. 15.

8 ЦДАВО України, ф. 3980, оп. 1, спр. 2, арк. 5.

пройшли певний випробний термін (близько року) побувши т.зв. «новиками». Новиком міг стати будь-який студент вищого навчального закладу української народності, що напише відповідну заяву. Порадником та провідником новика був призначений лицар – «дядько». Всі новики підлягали одному лицарю – т.зв. «старший лицар», який ними опікувався, роздавав роботу, пояснював статут і правильники та готував до переходу в лицарі. Щоб приєднатися до лицарів, новик повинен був виконати ряд вимог: бути присутнім на зборах товариства, проявляти зацікавленість та обізнаність в громадських справах, розумітися на тогочасних українських ідеологічних течіях, продемонструвати знання рідної історії, статуту, правильника та кодексу честі корпорації. Отримавши одностайну згоду лицарів, новак ставав повноправним членом організацій – комілітоном (побратим, соратник)¹.

Духовним і організаційним центром корпорації був стяг лицарів, що вибирав з-поміж себе управу з трьох членів: референт внутрішніх справ, референт зовнішніх справ та секретар. Лицар, постійно поповнюючи свої теоретичні знання у вибраній або призначеній йому ділянці, повинен був знайти їм застосування в на практиці².

У корпораціях співпрацювало одразу кілька поколінь. Ті члени, що закінчили навчання в університетах, не відходили від справ, а входили до т.зв. «Старої Хати»³. В деяких корпораціях (наприклад «Чорноморе») були ще члени-репрезентанти, або іншими словами – «духовні наставники», серед них Юрій Липа з Познані, Іван Мірчук з Праги, Євген Чехович з Варшави та інші.

Корпорації діяли легально, хоча частина зборів проходила таємно. Щотижня проводились віча (збори), де вирішувались поточні справи, зачитувались і обговорювались реферати. Особлива увага приділялась відзначенню національних і релігійних свят і організацій вечорів⁴. Протягом року відбувались окрім віч корпорації, також збори лицарів, управи, новиків, влаштовувались урочисті прогулянки, святкові збори, спортивні змагання.

Поточні справи, зокрема, надання звання лицаря, розглядало і виконувало віче лицарів. Воно було єдине компетентне в зміні й доповненні статутів, звичаїв та правильників. Важ-

ливіші зміни в статуті й ідеології вимагали згоди «Старої Хати» і засновників корпорації. Крім того, віче лицарів було найвищою судовою інстанцією і вирішувало непорозуміння між комілітонами⁵. Загалом протягом року проводилось близько 20 віч корпорацій.

У 1920–1930-і роки корпораційні традиції в українському студентському середовищі отримали продовження за кордоном. У Вільному місті Данциг (сучасний Гданськ) 1924 р. українські студенти заснували корпорацію «Чорноморе». В тому ж році в Данцигу з'являється ще одна українська студентська корпорація – «Галич», а наступного року – «Зарево».

Данцигська «Чорноморе» з девізом: «Честь! Украина! Товариськість!» зайняла провідне місце в українському студентському корпораційному житті. Мета товариства: «великодержавний і національний характер соборної Української Держави, – а завдання, – збереження позитивних державотворчих традицій, поборювання в собі і в інших українського анархізму та хаосу, витворення психологічного й фізичного типу громадянина, здібного до творчої праці в побудові держави, а також як передумову одностайності – плекання товариськість⁶». Відповідно до цих постулатів діяли не тільки «Чорноморе», а й інші українські студентські корпорації. На чолі данцигської «Чорноморе» в різний час були Зенон Кохановський, Володимир Бачинський та інші. Зовнішніми відзнаками «Чорноморе» був чорно-блакитно-чорний стяг і вбрання такого ж кольору. Корпорація видавала власний часопис «Чорноморе» протягом 1920-х рр., а в 1930-і рр. виходив друком журнал «Корпораційна трибуна».

Члени «Чорноморе» в Гданську відзначали національні та релігійні свята, дбали про розвиток спорту та популяризували українську культуру серед іноземної спільноти. Точну чисельність корпорантів встановити важко, але за загальними підрахунками, вона коливалась в межах 40 – 70 чоловік в залежності від року⁷. Загалом в кожній корпорації щороку нараховувалось близько 40 членів. Така невелика чисельність пояснюється особливими правилами вступу та закритістю організації.

У другій половині 1920-х років у Варшаві (1928 р.), Кракові (1928 р.), Познані (1927 р.) і Львові (1928 р.) були утворені корпорації «Чорноморе», що увійшли до Союзу українських студентських братніх корпорацій «Чорноморе»

1 Микіта І. Українські корпорації в Кракові // Альманах українського студентського життя в Кракові. – Краків, 1931 – С. 85.

2 ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 85, арк. 7.

3 Там само, арк. 5.

4 Wiszka E. „Dancigierzy» – działalność ukraińskich organizacji studenckich na Politechnice Gdańskiej w latach 1922–1933 // Rocznik Gdański. – Tom LX, zeszyt 1, 2000. – S. 66.

5 ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 85, арк. 6.

6 ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 85, арк. 4.

7 Tomaszewski P. Polskie korporacje akademickie w latach 1918 – 1939. – Toruń, 2011. – S. 452.

(травень 1928 р.), під керівництвом гданської організації¹.

Структура та основні форми діяльності «чорноморських» корпорацій були схожі. Ось, наприклад, як згадував про познанську «Чорноморе» комілітон Теодор Мацьків: «Ми сходилися раз в п'ятницю і неділю на дискусії в ресторані на Кантака вулиці, в середмісті Познаня. Там відбувалися відчити і засідання корпорації або самого відділу, полагоджувалися справи... Корпорація «Чорноморе» мала достатній вплив на студентів в Познані. Всі її члени були карні, послухні, добре вчилися, не марнували студій і часу та стали взірцем для інших студентів, а ім'я корпорації «Чорноморе» стало відоме в Польщі і за границею...»². Заснована корпорація «Чорноморе» в Познані була 4 червня 1927 р. шістьма студентами. Уже наступного року вона нараховувала у своєму складі 17 чоловік³.

За тим же принципом діяла і варшавська «Чорноморе», головним ідейним натхненником якої був Євген Чехович. Єдине на що варто звернути увагу, так це на видавничу діяльність. Протягом 1928–1929 рр. у Варшаві виходив журнал «Чорноморе», який став продовженням гданського часопису тої самої назви. У 1933 р. Є. Чехович редагував також часопис «Корпораційна трибуна» – додаток до празького видання «Студентський вісник». Того ж року львівсько-варшавське видавництво «Чорноморе» видало «Український студентський календар»⁴.

Крім «Чорноморе» великий вплив серед українського студентства мали корпорації «Запороже», що так само як і «Чорноморе» утворили братній союз⁵. Структура, принципи роботи, ідеологічна складова всіх українських студентських корпорацій були схожі. Головне їх завдання полягало у вихованні фізично здорового, ідеологічно свідомого українця-патріота, готового у будь-який момент стати до боротьби за власну державу. Більшість укра-

їнських студентських корпорацій діяли до початку Другої світової війни.

Українські корпорації були невід'ємною складовою європейського студентського руху з характерним українськими національними рисами. Їх діяльність як ідеологічних організацій, засвідчило нерозривний зв'язок студентства з іншими українськими групами за кордоном. Вони стали основою для українського націоналістичного руху у ХХ ст.

У 1920–1939 роках саме студенти були основою для молодіжних організацій як в Польщі, так і в інших країнах Європи. Молодіжні організації пройшли організаційне становлення на початку 1920-х років та набули характерних рис, в залежності від форм діяльності та ідеологічної складової своїх членів. На першому етапі (до середини 1920-х років) об'єднавчим фактором української молоді стали студентські громади, пластові товариства, культурно-освітні організації в таборах інтернованих військ Армії УНР. Вони носили тимчасовий характер, а їх головне завдання полягало у всебічній допомозі бажаним вступити до вищих навчальних закладів, а також підвищення культурного та освітнього рівня військових.

Українські студентські громади в найбільших академічних центрах міжвоєнної Польщі: Варшаві, Кракові та Познані виконували роль загально студентських аполітичних організацій. Окрім надання своїм членам юридичної та матеріальної допомоги, вони ставили собі за мету об'єднання студентства на ґрунті культурно-освітньої роботи, збереженні національних традицій, популяризації інформації про Україну та її народ серед якомога ширшого кола іноземців через власні видання, участь у міжнародних студентських конференціях та спортивних змаганнях, відзначення національних свят та пам'ятних дат за участі іноземних гостей, тощо.

Ще одним типом студентських організацій стали корпорації. Хоча традиції корпорантського життя були відомі у колі європейських студентів ще з ХІХ ст., однак саме на міжвоєнне двадцятиліття припадає їх відродження. Протягом цього періоду корпорації набувають великої популярності серед польських та німецьких студентів. Не оминула ця тенденція і українських емігрантів. Однак, студентські корпорації на еміграції стали виразниками ідеологічних поглядів українського народу, що ґрунтувались на загальноєвропейських цінностях.

1 Wiszka E. „Dancigierzy» – działalność ukraińskich organizacji studenckich na Politechnice Gdańskiej w latach 1922–1933 // Rocznik Gdański. – Tom LX, zeszyt 1, 2000. – S. 67.

2 Гуменюк О. Українські студентські корпорації в Польщі // Наше слово. – № 27. – Варшава, 3 липня 2016. – С.9.

3 ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 649, арк. 48.

4 Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920 – 1939. – Toruń, 2004. – S. 233.

5 Гуменюк О. Студентські корпорації в контексті міжнародної діяльності української міжвоєнної еміграції в Європі // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 22. – К.: НАН України. Інститут історії України, 2013. – С. 71.